

УДК 343.137

DOI 10.33244/2617-4154.4(17).2024.252-259

О. П. Мілевський,*канд. юрид. наук, доцент,**доцент кафедри кримінального права та процесу**e-mail: milevskiy_olexandr@ukr.net***ORCID ID 0000-0001-5552-3317;****Т. І. Тарасюк,***аспірант кафедри кримінального права та процесу,**Державний податковий університет**e-mail: taras.tarasyuk@ecosoft.com***ORCID ID 0009-0008-3641-6127**

ПРОВАДЖЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

У статті досліджено особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях проти довкілля. Це зумовлено тим, що на сьогодні все частіше вчиняються кримінальні правопорушення в сфері довкілля, які стають важливими та вартими дослідження, так як вони набули глобального характеру. Від їх розв'язання залежить подальше існування людства, причому вони сьогодні актуальні для всіх країн світу, зокрема й для України. Охорона довкілля є важливою функцією нашої держави. Кримінальний кодекс України встановлює відповідальність за найнебезпечніші правопорушення в галузі довкілля в окремому розділі VIII «Злочини проти довкілля», до якого увійшли охоронювані кримінальним законом суспільні відносини у сфері використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки. Досудове розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля є доволі складним процесом, який потребує одночасного виявлення й доказування цілого ряду протиправних дій правопорушника. Ефективність досудового розслідування можлива лише за допомогою поетапного планування окремих слідчих (розшукових) дій. Встановлено, на підставі аналізу норм кримінального процесуального законодавства, що в умовах воєнного стану потрібно звертати увагу на особливості проведення та фіксації ходу і результатів слідчих (розшукових) дій. Законодавчі зміни мають на меті забезпечити ефективне функціонування та діяльність органів, що здійснюють досудове розслідування та дізнання. Водночас необхідно дотримуватися всіх вимог кримінальної процесуальної форми, гарантій прав учасників слідчих (розшукових) дій, враховувати потенційну небезпеку для їхнього життя чи здоров'я та складні умови, в яких сьогодні перебуває Україна, умови правового режиму воєнного стану.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, довілля, кримінальне провадження, орган досудового розслідування, правоохоронний орган, слідчі (розшукові) дії, навколишнє середовище.

Метою статті є виокремлення особливостей проведення окремих слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях проти довілля.

Постановка проблеми. Основу кримінальної процесуальної діяльності складає доказування у кримінальному провадженні, змістом якого є збирання, перевірка та оцінка доказів. Найважливішими способами збирання доказів у досудовому провадженні кримінальних правопорушень проти довілля є слідчі (розшукові) дії, які пов'язані з усіма іншими елементами доказування. У результаті слідчих (розшукових) дій, здійснюваних компетентними владними учасниками кримінального судочинства, забезпечується така обов'язкова властивість доказів, як допустимість. Отже, від успішного провадження слідчих (розшукових) дій багато в чому залежить якість попереднього розслідування, а надалі – ефективність правосуддя у кримінальних провадженнях проти довілля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання про доказування в кримінальному провадженні та слідчі (розшукові) дії як засіб такого доказування зокрема неодноразово досліджували у своїх працях такі вчені: О. Я. Баєв, Р. С. Белкін, В. І. Галаган, В. Г. Гончаренко, А. Я. Дубинський, В. П. Корж, А. П. Лазарєв, О. М. Ларін, І. М. Лузгін, Б. Є. Лук'янчиков, Є. Д. Лук'янчиков, С. Б. Мелешев, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, О. В. Одерій, О. А. Осауленко, М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєва, О. С. Старенький, С. М. Стахівський, І. І. Циліорик, С. А. Шейфер, В. П. Шибіко, А. О. Шульга, М. Є. Шумило й інші. Проте, незважаючи на вагомий внесок указаних науковців у вирішенні окресленої проблематики, чимало питань і досі залишається дискусійними. Зокрема, особливості проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних правопорушеннях проти довілля не знайшли свого достатнього відображення в науковій літературі та залишились поза увагою вчених.

Виклад основного матеріалу. Стаття 13 розділу II «Загальні засади» Конституції України визначає, що «земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією. Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону. Власність зобов'язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству. Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом» [1].

На думку В. Я. Тація, О. В. Петришина, Ю. Г. Барабаш тощо, у цій статті Основного Закону держави визначається конституційно-правовий режим землі, її надр, атмосферного повітря, водних ресурсів, рослинного та тваринного світу, природно-заповідного фонду й інших природних ресурсів у межах території України, а також

природних ресурсів її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, закріплюється соціальна функція власності щодо їх використання на юридичному титулі права власності, встановлюються гарантії захисту державою усіх суб'єктів права власності й господарської діяльності, які є рівними перед законом. Науково-теоретичний аналіз закріплених у Конституції України імперативів показує, що ст. 13 закріплює юридичну модель здійснення права власності на землю та інші природні ресурси Українського народу, сутність якої полягає в тому, що ці об'єкти навколишнього природного середовища в межах території України, її континентального шельфу та виключної морської (економічної) зони є об'єктами права власності Українського народу, який є самостійним суб'єктом права власності на зазначені об'єкти. Український народ може у визначених Основним Законом держави формах і межах безпосередньо здійснювати правомочності володіння, користування і розпорядження землею та іншими природними ресурсами або ж від його імені права власника на них можуть здійснювати уповноважені органи державної влади та місцевого самоврядування [2, с. 95–96].

Конституція України у ст. 16 («Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави») передбачає захист екологічної безпеки [1]. Крім того, відповідно до статті 50 Конституції України «кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена» [1].

Варто зазначити, що страшні наслідки війни росії проти України – це не лише людські та економічні втрати, а й дуже великий негативний вплив на довкілля. Більше того, наразі увесь світ спостерігає за страшною загрозою через ядерний тероризм росії. Ключовим завданням для держави та відповідних її органів влади є фіксація кримінальних правопорушень проти довкілля, які вчиняє росія на території України; попередження та мінімізація їх наслідків; максимальний захист населення України від таких наслідків.

На думку А. Лівіцької, яка ґрунтується на даних моніторингу Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, наразі фіксуються такі «екозлочини»: пошкодження ядерних об'єктів та потенційна загроза радіаційної та ядерної небезпеки; знищення та пошкодження інфраструктурних та промислових об'єктів, які призвели до значних забруднень; поява так званого «military waste» через активні бойові дії, хімічне забруднення; знищення заповідників та інших спеціально охоронюваних територій; мінування та забруднення водних шляхів. Водночас воєнний стан не знімає з України обов'язку виконання екологічних вимог за міжнародним законодавством [5].

Згідно з положеннями кримінального процесуального законодавства України досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР).

Але в разі введення воєнного стану та якщо відсутня технічна можливість доступу до реєстру – рішення про початок досудового розслідування приймає дізнавач, слідчий, прокурор, про що виноситься відповідна постанова [3, с. 359].

У разі неможливості внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного державного реєстру досудових розслідувань і, відповідно, неможливості формування витягу з цього Реєстру інформація про реєстрацію кримінального правопорушення та початок досудового розслідування може бути підтверджена мотивованою постановою органу досудового розслідування про початок досудового розслідування, яка має містити всі відомості, визначені ст. 214 КПК України. Такий документ може вважатися належним підтвердженням початку досудового розслідування і підставою розгляду клопотань органу досудового розслідування [4].

Погоджуємося з думкою І. В. Черниченко та А. А. Мацоли, що в постанові крім відомостей, які передбачені ч. 5 ст. 214 КПК України, повинна бути вказана також причина неможливості доступу до ЄРДР. Враховуючи, що через 24 години з моменту внесення відомостей дізнавач, слідчий, прокурор зобов'язаний надати заявнику витяг з ЄРДР, виникає обов'язок вжиття заходів для вручення копії постанови про початок досудового розслідування заявнику через 24 години з моменту винесення постанови. Після відновлення технічної можливості доступу відомості, що підлягають внесенню до ЄРДР, вносяться до нього за першої можливості. Проведення слідчих (розшукових) дій до винесення дізнавачем, слідчим, прокурором постанови про початок досудового розслідування не допускається. За винятком невідкладних випадків, коли може бути проведений огляд місця події. Тоді постанова приймається невідкладно після завершення огляду [3, с. 359].

Варто зазначити, що для забезпечення ефективності здійснення кримінального провадження Верховною Радою України було ухвалено ряд Законів України, якими внесено зміни та доповнення до кримінального процесуального законодавства України в частині оптимізації повноважень слідчого, прокурора, слідчого судді, керівника органу прокуратури під час здійснення досудового розслідування в умовах введення в Україні або окремих її місцевостях воєнного, надзвичайного стану, проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки та оборони, відсічі й стримування збройної агресії російської федерації та/або інших держав проти України. Водночас щоденна практика реалізації відповідних положень в умовах воєнного стану на території України засвідчила необхідність більш детального розширення повноважень слідчого, прокурора, слідчого судді, керівника органу прокуратури під час здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану з максимальною деталізацією механізму їх застосування.

Успішне розкриття кримінальних правопорушень проти довілля часто залежить від правильного планування дій службових осіб правоохоронних органів на початковому етапі розслідування, оскільки оперативні та кваліфіковані дії саме на цьому етапі дають змогу встановити наявність наслідків протиправних діянь і зафіксувати сліди кримінального правопорушення. Але для повного, всебічного й об'єктивного розслідування необхідно встановити важливі обставини через провадження окремих слідчих (розшукових) дій.

Однією з найважливіших слідчих (розшукових) дій для збирання доказів під час досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довілля є огляд місця події. Своєчасне проведення огляду місця події має надзвичайно важливе значення для

подальшого успішного ходу розслідування кримінального правопорушення. Обґрунтованою є думка І. М. Твердохліба, який зазначає, що чим меншим буде розрив у часі між отриманим повідомленням про вчинений злочин і проведенням початкових слідчих (розшукових) дій в умовах надзвичайної обстановки, тим найбільш повні й цінні дані можуть бути отримані в результаті розслідування [6, с. 6].

Це зумовлює цілком виправданий підхід законодавця стосовно можливості в невідкладних ситуаціях провести огляд місця події до внесення відомостей до ЄРДР (ч. 3 ст. 214 КПК України) [7]. У цьому разі відомості до ЄРДР вносяться невідкладно після завершення огляду.

Наприклад, негайність проведення огляду місця події під час розслідування зазначених кримінальних правопорушень обумовлено складністю тривалий час зберегти обстановку місця події в незмінному вигляді в умовах виробничої діяльності підприємств і можливих змін погоди й особливо складно у випадках, коли джерело забруднення перебуває на значній, іноді на десятки кілометрів, відстані від місця виявлення наслідків такого забруднення. Негайно проведений огляд місця події дає змогу не тільки виявити та зафіксувати матеріальні сліди кримінального правопорушення проти довкілля, а й усвідомити ситуацію, механізм і масштаб негативних наслідків.

На пізнішому етапі, відповідно до окресленого плану досудового розслідування, слідчий визначає наступні слідчі (розшукові) дії, які є необхідними для встановлення істини з кримінального провадження, та доведеності вини особи.

Під час розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля необхідно з'ясувати ряд обставин, зокрема: 1) який об'єкт було забруднено; 2) у чому саме виявилось забруднення; 3) які наслідки сталися в результаті порушення правил скидання у водоймища шкідливих відходів виробництва або шкідливих викидів в атмосферу; 4) які матеріальні збитки заподіяні в результаті цих дій; 5) чи містить це порушення ознаки складу злочину; 6) місце розташування безпосереднього джерела забруднення, характер його діяльності й технології виробництва; 7) час викиду відходів і виявлення його наслідків; 8) які спеціальні правила порушені; 9) хто винуватий в їхньому порушенні; 10) які обставини сприяли цьому порушенню [9, с. 76].

Розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля також вимагає застосування спеціальних знань з різних наукових галузей, оскільки коло об'єктів дослідження в зазначених матеріалах кримінального провадження дуже широке. Тому в процесі досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля доводиться призначати різні експертизи, в результаті яких можна одержувати відповіді на певні запитання.

Судова експертиза є найбільш ефективним засобом виконання слідчих завдань щодо розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля, за умови неухильного дотримання вимог кримінального процесуального законодавства щодо призначення та проведення цієї слідчої (розшукової) дії. На думку Р. Олійничука, експертизу в матеріалах кримінальних проваджень доцільно призначати тільки тоді, коли в цьому є дійсна потреба, якщо без відповіді експерта на певні питання неможливо встановити істину в справі. До типових експертиз, які призначаються в ході розслідування кримінальних

правопорушень проти довкілля, варто віднести: судово-хімічну, токсикологічну, радіологічну, технічну, технологічну, будівельно-технічну, агротехнічну, лісотехнічну, зоотехнічну, гідрометеорологічну, судово-медичну, медико-санітарну, судово-ветеринарну та екологічну експертизи [8, с. 152]. Серед вищезазначених видів судових експертиз центральне місце займає судово-екологічна експертиза, оскільки вона є комплексним дослідженням, що здійснюють спеціалісти в галузі екології разом з медиками, експертами-біологами, зоотехніками, ветеринарами, хіміками, гідрологами, агротехніками, інженерами з очисних споруд, технологами виробництв, пов'язаних зі шкідливими відходами тощо. У процесі розслідування досліджуваного кримінального правопорушення велике значення має огляд документів щодо правил охорони навколишнього середовища, для чого необхідно знати їхню номенклатуру. Документи можуть бути оглянуті за місцем їхнього зберігання. У разі коли потрібно ретельно їх вивчити та зіставити дані, що в них містяться, вони мають бути вилучені через виїмки. Також під час розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля важливе значення має допит, проведений тактично правильно. Незалежно від особи, яку допитують, ця слідча дія має бути спрямована на встановлення факту вчинення кримінального правопорушення, причин та обставин, наслідків, осіб, які відповідають за дотримання правил охорони довкілля, ступеня їхньої вини, наслідки тощо [8, с. 152].

Аналіз судово-слідчої практики свідчить, що в розслідуванні кримінальних правопорушень проти довкілля судові експертизи можуть призначатися як на початковому, так і на подальших етапах досудового розслідування та судового розгляду залежно від їх потреби.

Висновки. Отже, з метою повного, всебічного й об'єктивного розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля необхідно встановити важливі обставини засобом провадження окремих слідчих (розшукових) дій. Процесуальні слідчі (розшукові) дії спрямовані на безпосереднє виявлення й фіксацію доказової інформації та мають важливе значення для встановлення обставин події кримінального правопорушення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол. : В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2011. 1128 с.
3. Черниченко І. В., Мацола А. А. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 358–363.
4. Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : лист Верховного Суду від 03.03.2022 № 1/0/2-22. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Inform_lyst_2022_03_03.pdf
5. Лівіцька А. Півтора місяці війни: злочини проти довкілля / *Юридична газета*. URL : <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/pivtora-misyaci-viyni-zlochiny-proti-dovkillya.html>

6. Твердохліб І. М. Методика розслідування крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09 / Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2008. 19 с.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

8. Олійничук Р. Особливості розслідування забруднення атмосферного повітря *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 2 (22). С. 150–153.

9. Книженко С. О. Використання спеціальних знань в розслідуванні екологічних злочинів. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Право*. Харків, 2006. № 735, вип. 1. С. 75–80.

REFERENCES

1. Konstytutsiia Ukrainy. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. № 30. Ст. 141. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Konstytutsiia Ukrainy. *Naukovo-praktychnyi komentar / redkol. : V. Ya. Tatsii (holova redkol.), O. V. Petryshyn (vidp. sekretar), Yu. H. Barabash ta in. ; Nats. akad. prav. nauk Ukrainy. 2-he vyd., pererobl. i dopov. Kh. : Pravo*, 2011. 1128 s.

3. Chernychenko I. V., Matsola A. A. Osoblyvosti provedennia slidchykh (rozshukovykh) dii v umovakh voiennoho stanu. *Analitychno-porivnialne pravoznnavstvo*. 2023. № 2. S. 358–363.

4. Shchodo okremykh pytan zdiisnennia kryminalnoho provadzhennia v umovakh voiennoho stanu : lyst Verkhovnoho Sudu vid 03.03.2022 № 1/0/2-22. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Inform_lyst_2022_03_03.pdf

5. Livitska A. Pivtora misiatsi viiny: zlochyny proty dovkillia / Yurydychna hazeta. URL : <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/pivtora-misyaci-viyni-zlochyni-proti-dovkillia.html>

6. Tverdokhlib I. M. Metodyka rozsliduvannia kradizhok, uchynenykh v umovakh nadzvychnykh sytuatsii : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09 / Kyiv. nats. un-t внутр. справ. Kyiv, 2008. 19 s.

7. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

8. Oliinychuk R. Osoblyvosti rozsliduvannia zabrudnennia atmosfernoho povitria. *Aktualni problemy pravoznnavstva*. 2020. № 2 (22). S. 150–153.

9. Knyzhenko S. O. Vykorystannia spetsialnykh znan v rozsliduvanni ekolohichnykh zlochyniv. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V. N. Karazina. Seriiia: Pravo*. Kharkiv, 2006. № 735, vyp. 1. S. 75–80.

O. P. MILEVSKYI, T. I. TARASIUK. CONDUCT OF INDIVIDUAL INVESTIGATORS (SEARCH) ACTIONS IN CRIMINAL PROCEEDINGS AGAINST THE ENVIRONMENT

The article examines the specifics of conducting individual investigative (search) actions in criminal proceedings against the environment. This is due to the fact that at present, criminal offenses in the field of the environment are increasingly being committed, which are becoming important and worthy of research, as they have acquired a global character. The further existence of humanity depends on their solution, and today they are relevant for all countries of the world, including Ukraine. Environmental protection is an important function of our state. The Criminal Code of Ukraine establishes responsibility for the most dangerous offenses in the field of the environment in a separate chapter VIII "Crimes against the environment", which includes social relations protected by criminal law in the field of natural resource use, environmental protection and environmental safety. Pre-trial investigation of criminal offenses against the environment is a rather complex process that requires the simultaneous detection and proof of a number of illegal actions of the offender. The effectiveness of the pre-trial investigation is possible only with the help of step-by-step planning of individual investigative (search) actions. It was established, based on the analysis of the norms of criminal procedural legislation, that in the conditions of martial law, attention should be paid to the peculiarities of conducting and recording the course and results of investigative (search) actions. Legislative changes are aimed at ensuring the effective functioning and activity of bodies that carry out pre-trial investigation and inquiry. At the same time, it is necessary to comply with all requirements of the criminal procedural form, guarantees of the rights of participants in investigative (search) actions, take into account the potential danger to their life or health and the difficult conditions in which Ukraine is today, the conditions of the legal regime of martial law.

Key words: criminal offense, environment, criminal proceedings, pretrial investigation body, law enforcement agency, investigative (search) actions, environment.

Стаття надійшла до редколегії 30 вересня 2024 року